

Montserrat GUIBERNAU, *Los nacionalismos*,
Barcelona, Ariel, 1996, 198pp.

Montserrat Clua i Fainé¹

Des de fa uns quants anys i especialment des de la caiguda del mur de Berlín, sembla que el tema del nacionalisme s'ha convertit en un convidat permanent en el debat intel·lectual i acadèmic. La seva presència s'ha fet massa constant com per ser només una simple moda passatgera i els esdeveniments contemporanis el posen damunt la taula una vegada rera l'altra. Abans d'ahir era la guerra a l'ex-Iugoslàvia, ahir el referèndum del Quebec, avui el procés de pau a l'Ulster, demà potser serà Euskadi o el Kurdistan. L'atenció internacional i finalment, després de massa temps d'ignorar-lo, la científica, es centren en un fenomen complex i polièdric, difícil d'explicar, però, potser per això, sens dubte apassionant.

En aquest marc de «redescobriment» d'un tema vell però gairebé inexplorat de forma rigorosa i sistemàtica, han aparegut una munió de publicacions que intenten donar sentit al nacionalisme des de diferents perspectives, disciplines i enfocaments. Tot plegat ha generat un munt d'obres de nivell i qualitat molt desiguals, on és francament difícil separar les obres d'anàlisi rellevants de les publicacions menys destacables. En aquest sentit Joan Bestard celebrava, en un número anterior de *Qua-*

1. Universitat Autònoma de Barcelona.

derns, l'aparició del llibre de Llobera, *El dios de la modernidad*, al qual cal afegir ara aquest de Montserrat Guibernau. Curiosament (o potser no) i tal com remarca Salvador Giner en el pròleg, ambdós llibres estan fets per dos catalans vinculats acadèmicament a Gran Bretanya i que han publicat primer en anglès. En el cas del llibre que ens ocupa, cal felicitar-nos de la seva ràpida publicació al nostre país no tan sols en castellà sinó també en català (editat per Proa).

L'obra de Guibernau arriba avalada per les efusives paraules d'una figura tan reconeguda en l'àmbit d'estudi del nacionalisme com és Ernest Gellner, lamentablement desaparegut. Estem completament d'acord amb ell que un dels mèrits del llibre, i que possiblement explica la seva ràpida difusió, és la forma com ha estat escrit, que facilita una lectura ràpida i sense complicacions. La claredat expositiva, la constant exposició dels objectius cercats i dels resultats obtinguts, i l'ús d'un llenguatge planer l'han convertit en un llibre breu i accessible per a tots els públics. Possiblement per això, i com a contrapartida, en alguns moments esdevé una mica superficial i simplista en les argumentacions, almenys des d'una lectura una mica més aprofundida que la que pugui tenir aquell que simplement busca una primera aproximació de neòfit al tema. La gran virtut del llibre és que intenta donar una visió general i molt completa dels diversos aspectes que estan relacionats amb el nacionalisme. Però es tracta d'un objectiu segurament massa ambiciós per un llibre de només dues-centes pàgines i per tant és força lògic que no en pugui donar una visió àmplia i profunda alhora. L'avantatge de correlacionar el nacionalisme amb múltiples elements es converteix en l'inconvenient de no tocar res amb prou profunditat. I en aquest sentit els objectius inicials (potser ja d'entrada excessius) acaben diluint-se sense gaire sentit.

Sense voler entrar en una anàlisi detallada de les propostes que planteja el llibre, sí que voldríem mencionar un parell d'aspectes relacionats amb els principals objectius que persegueix.

Un d'ells és l'aproximació als estudis sobre el nacionalisme que no es van fer en la primera teoria social clàssica. En aquest apartat, que ocupa el primer capítol del llibre, l'autora ens mostra les idees que Treitschke, Marx, Durkheim i Weber van expressar respecte a l'Estat, la unificació alemanya i el nacionalisme. Es tracta d'un repàs sintètic però suficient per posar de relleu la manca d'aproximació al tema per part dels primers pensadors socials. Volem destacar aquest capítol, perquè compartim amb l'autora la idea que, saber perquè aquests autors no van tenir interès en el tema, ens permet entendre la posterior manca de reflexió sobre el nacionalisme de les ciències socials en general fins a temps ben recents. Però també hem de dir que, a part de les propostes de Weber, clarament aplicables a la reflexió actual sobre el nacionalisme, de la resta dels autors no queda gaire clar perquè Guibernau en recull les reflexions, ja que d'entrada algunes d'elles no semblen tenir prou aplicació directa a les teories del nacionalisme. Sembla com si l'autora sí que hi veiés una utilitat o línia de reflexió suggeridora, però potser caldria que especifiqués millor en quin sentit va la seva interpretació.

En segon lloc felicitem especialment a l'autora per fer present en tota l'obra una distinció que és fonamental dins del nacionalisme, però que poc sovint es té en compte: la diferència entre el nacionalisme d'estat i el nacionalisme de la nació sense estat. Es tracta de dos tipus de nacionalisme que cal separar perquè, tal com demostra Guibernau, l'accés o no al poder en determina clarament diferències d'estratègia i de plantejament polític. A més tradicionalment s'ha tendit a ignorar el primer tipus de nacionalisme, de tal manera que s'acostuma a treballar com si només els pobles que reivindiquen un estat propi fossin nacionalistes. És més, es retraten els estats-nació com si realment coincidissin els dos elements, i poques vegades s'analitzen els mecanismes (nacionalistes) a través dels quals el grup que té el poder de l'estat crea, recrea o simplement imposa una nació homogènia a tots els seus ciutadans.

En tot cas també hem de dir que no estem gens d'acord amb la distinció que utilitza en termes d'estat legítim o il·legítim per referir-se als estats que coincideixen o no amb la nació. Considerem innecessari utilitzar una terminologia amb connotacions valoratives que a més, només es justifica si s'utilitza des del propi discurs nacionalista, que és el que afirma que només és legítim l'estat que coincideix amb la nació. Així mateix, si es volen utilitzar aquests termes, creiem que caldria especificar més i aplicar-los sols en termes d'estat-nació legítim o il·legítim, tenint en compte que el terme «estat» en sí també fa referència a altres models polítics fora de l'estat-nació.

Finalment voldríem fer referència a l'apartat que Guibernau dedica al què ella anomena «la cara obscura» del nacionalisme; és a dir, les seves interconnexions amb la xenofòbia, el racisme o el feixisme. Es tracta d'una part interessant però un pèl superficial, ja que l'autora es limita a descriure alguns casos en què s'ha donat aquesta relació, però no aclareix quin és el lligam que hi ha entre una ideologia i les altres. Això és especialment clar en el cas del feixisme, que descriu com una forma de nacionalisme sense especificar quines són les diferències que s'hi poden establir, que hi són i que són importants. Des del nostre punt de vista el problema rau en què l'autora considera una debilitat del nacionalisme allò que justament forma part de la seva força: el seu caràcter proteïforme, la seva capacitat d'adaptar-se a tota mena de discursos i contextos. I especialment l'error és no veure que aquesta contradicció del nacionalisme —el fet que tan pot ser progressista-alliberador com conservador-xenofòbic—, és intrínseca, són dues cares del mateix fenomen. Tot nacionalisme, com tota identitat de grup, és incloent, solidari i defensor de la diversitat quan ha de defensar la seva identitat pròpia i excloent, xenofòbic i homogencitador respecte als altres. I el fet que en predomini un o altre en cada moment (perquè en tot nacionalisme hi ha presents en més o menys mesura els dos pols) sols depèn del context històric i polític concret en què es doni. Possiblement per això el nacio-

nalisme és i serà sempre un fenomen difícil d'analitzar a nivell sociològic abstracte, ja que necessita com cap altre d'una referència constant als fets històrics i específics que el defineixen, i que ell defineix al seu torn.

No voldríem entrar a detallar la crítica a la visió que l'autora proposa del nacionalisme, ja que creiem que requereix un tipus d'anàlisi que no es pot fer en l'espai d'una simple ressenya. Simplement voldríem acabar repetint el valor divulgatiu i de reflexió d'una obra que ve a cobrir un buit en el camp d'estudi del nacionalisme, perquè ens proporciona una primera lectura, summament agradable sense deixar de ser rigorosa, d'alguns dels elements relacionats amb un fenomen molt discutit però poc analitzat. Amb una forma i una estructura que el fan molt apte com a llibre de lectura bàsica i de discussió en una assignatura universitària, segur que permetrà una millor aproximació a un tema, el del nacionalisme, que interessa tant als antropòlegs com a la resta de ciències socials que tradicionalment han tingut més tendència a estudiar-lo.